

Oleh Kryštofa
Ukrajina v měřítku 1 : 1

DOKOŘÁN

Oleh Kryštofa: Ukrajina v měřítku 1 : 1

Copyright © Oleh Kryštofa, 2016
All rights reserved. Published by arrangement
with Tempora Publishing House, Ltd. Ukraine.
Translation © Marie Iljašenko, 2016
Photography © Karel Cudlín, 2016

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí
být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem
bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z ukrajinského originálu *Ukrajina. Masštab 1 : 1*
přeložila Marie Iljašenko.

Odpovědná redaktorka Tereza Lišková.

Jazyková spolupráce Alexej Sevruk.

Obálka (s použitím fotografie Karla Cudlína), grafická úprava,
sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Vydalo v roce 2016 nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz,

jako svou 860. publikaci (238. elektronická).

ISBN 978-80-7363-799-6

Vydání knihy na HitHit.cz podpořili:

Zdena Caisová

Jana Forró

Jiří Freisler

Jarmila Charfreitagová

Josef Pazderka

Mikhail Valko

a další.

Za mimořádnou podporu děkujeme Jaromíru Štětinovi.

Mému dědečkovi Slavikovi a Toliku Kuzmenkovi

Obsah

Kufr, nádraží, Ukrajina	7
Ježíšovo město	11
Cesta do nikam	17
Velká ukrajinská deprese	20
Nekropole	30
Konec světa	32
Huculská tramvaj	38
Sisyfové	41
Mezi Gogolem a socialismem	44
Černobylské safari	51
Čyhryn	67
Atlantida	70
Vyrvané srdce	88
Lid	94
Šepetivka	96
Hrdina nenaší doby	97
Idiotův sen	99
Bruslaři a revolucionáři	101
Země žebráků	104
Pozor jámy	106
Voda, oheň a fanfáry	120
Tatík Machno	127
Prdel	129
Maják	130
Chemie	132
SSSR	139

Kozáci a tatíci	141
Kdo jsem?	145
Trocha historie	146
Duch a tělo	148
Smrt uprostřed léta	156
Krev na asfaltu	158
Kurd	162
Kýč	166
Honička se smrtí	171
Sto roků samoty Karla Márqueze	173
Stroj času	175
Pláž	180
Noční motýl	183
Matriarchát	189
Hlad	192
Železnice	194
Paběda	196
Zbruč	202
Kriminální pravoslaví	205
Setkání	214
Poznámky	219
Poznámka k převodu toponym	222
Ukrajina. Tři roky poté	223

Kufr, nádraží, Ukrajina

Narodil jsem se v Ivano-Frankivsku, což je město na západě Ukrajiny, a prožil jsem tam pětadvacet let, aniž bych se odtamtud kamkoli hnul. Jako když podepíšete prohlášení, že neopustíte místo svého trvalého bydliště. Všechny mé cesty končily na nádraží. Když mi bylo pět nebo šest, můj dědeček Viktor, původem z Donbasu, mě večer co večer táhl na procházku. Naše trasa byla pokaždé stejná, šli jsme smrdutou průmyslovou zónou plnou droždových výparů z lihovaru, dehtu z továrny na asfalt a emulgátorů a barviv z potravinářského závodu. Překračovali jsme odstavnou kolej a nechávali po pravici obrovské pece. Možná jsme tudy chodili proto, že to dědečkovi připomínalo dětství? Na nádraží jsme se vždy zastavili a počkali si na jeden z vlaků. Notnou chvíli jsme sledovali, jak průvodčí vyklápějí schůdky z vagonu, jak pomáhají lidem se zavazadly a potom lhostejně čekají, až se cestující na peroně rozloučí se svými blízkými. Nádražáci v oranžových kombinézách mezitím procházeli podél vlaku a speciálními tyčemi klepali na kola, z kterých pod tlakem vycházela pára. Strašně mě to táhlo dovnitř, dát si čaj ve skleničce s kovovou obrubou, rozbalit kostku cukru, schovat si obrázek s lokomotivou a potom si lehnout na lehátko a za tlukotu kol se dívat, jak se za oknem houpou dráty. Jenže my jsme nikdy nejeli nikam. Vystoupali jsme na lávku nad kolejnicemi, chvíli se dívali na depo, kde opravovali lokomotivy, a když jsme se vraceli, vlak zrovna odjížděl. Dědeček mi navrhl, abych plívl na střechu, prý že kousek mě pak pojede spolu s tím vlakem, někam daleko, a takhle můžu procestovat celý svět, aniž bych se hnul z domu.

Pokaždé nám něco stálo v cestě. Jednou peníze (přesněji jejich nedostatek), jindy počasí (přesněji nečas), zdraví (tedy nemoc). Halič předpokládá usedlý způsob života, připoutává. „Divoký západ,“ říká neustále o Haliči moje babička Světlana, která pocházela z Čerkaské oblasti, ale ve skutečnosti je všechno právě naopak. Divoký byl východ, step, pole, odkud pocházel děda, a tím pádem také trochu já. V tatínkově vzhledu bylo něco kočovnického či přinejmenším kozáckého, tmavé oči, tmavé vlasy. Oba, děda i táta, neustále toužili po útěku, po nějaké cestě, ale nakonec se vždycky vrátili.

V pětadvaceti jsem také vyrazil na cestu. Usedl jsem do vlaku s jednosměrnou jízdenkou a od té doby se už nezastavil. Devátého března 2004 u mě východ zvítězil nad Haličí. Redakce zrovna slavila MDŽ, láhve na stolech připomínaly dlouhou frontovou linií, když vtom zazvonil telefon. Volali z Kyjeva, z 35. televizního kanálu. Volodymir Arjev říkal, že rozjždí jeden investigativní projekt a hledá štáb. A že pokud chci, tak pozítří se můžeme setkat v Kyjevě a probrat podrobnosti. Za tři dny jsem seděl ve vlaku Ivano-Frankivsk – Kyjev s pracovní knížkou, notebookem, dekou a polštářem. Za další dva týdny jsem se poprvé v životě probudil před svítáním, hodil si do batohu nějaké věci, dal si v kuchyni kávu s cigaretou a vyšel před dům, kam zrovna přijelo služební auto. Od té doby se nemůžu zastavit. Párkrát mi nabízel, abych změnil práci na nějakou klidnější a lépe placenou, která by nevyžadovala neustálé cestování, ale já si pokaždé zvolil cestu. Neustále jsem si stěžoval na život na kolech, ale nedokázal jsem se ho vzdát. Nejdřív jsem jezdil výlučně na jih a východ. Do jednotvárné a nekonečné stepi, vydané napospas všem větrům vanoucím z Ruska. Tak jsem se dostal až na okraj, na východní hranici. A když jsem poprvé stanul tam, na okraji, jedna noha ještě tady, druhá už tam, konečně jsem se přesvědčil, že Rusko existuje. Že to není mýtus, a není to ani nekonečná pustina. A že za hranicí Ukrajiny nekončí svět, protože moje levá noha, ta která byla za hraničním sloupkem, nezmizela, jak jsem se obá-

val, ale pevně spočívala na stejné zemi, jako je tato. Právě tehdy a právě tam jsem si najednou uvědomil, že Ukrajina není jen skvrna na politické mapě světa, z neznámých důvodů zpravidla zelená. Ukrajina není vůbec to, co si my, Ukrajinci, a tím spíš cizinci, o ní myslíme, není tím, co ukazují v televizi a co píší v novinách, není tím, co je vidět za pohraničními sloupky a ostnatým drátem, a dokonce není ani tím, co o ní říkají politici. Není to ani jazyk, a už vůbec ne mentalita, jak se mě snažili přesvědčit rusky mluvící Ukrajinci z východu. Je to něco jiného, neuchopitelného, jakási zvláštní antropologie, odlišná na východě, západě nebo u Dněpru, ovál tváře, přízvuk, jednotlivá slova.

Jindy jsem stál podobně rozkročný na západní hranici, na hranici s Rumunskem, v horách Maramurešského hřebenu. Jedna noha tam, druhá tady. Jedna noha si užívala bezvízový režim s EU. Vítr foukal ze západu, z Evropy, dýchal jsem ten vzduch z plných plic a snažil se zachytit vůni skutečné Evropy, její svobody a jejich hodnot, ale nedařilo se mi to. Vzdušné proudy tak jako tak narážely o několik kilometrů dál na Černoorský hřeben. Černohora je jako vysokánská ukrajinská zeď, která nás odděluje od Evropy. Kde začíná a končí Ukrajina? Kým je Ukrajina a kým jsem pak já? Je moje národní identita spjatá s touto zemí, která se zhruba před dvaceti lety objevila na politických mapách světa a obvykle tam má zelenou barvu? Existuje něco víc, něco, co by spojovalo také mé prarodiče z Haliče, Donbasu, Sumské a Čerkaské oblasti? Mám za sebou osm let cestování po Ukrajině, ale stejně je pro mě těžké na to odpovědět. Moje vyprávění připomíná spíše rozostřený portrét Ukrajiny zamlada. Jak by se totiž dalo zaostřit na něco, co se bez ustání chaoticky mění? Když se za nějaký čas vrátím na totéž místo, stane se mi, že ho stěží poznám.

Jsou to nejisté tahy štětce po mapě. A je to, promiňte mi ten patos, hledání sebe sama a svého národa.

Uplyne týden, maximálně dva a já znovu budu šátrat poslepu po bytě. Ještě se nerozvedl (nerozsvěcím, abych nezbudil man-

želku, už třetí v pořadí), balím do batohu pár nejnnutnějších věcí, dávám si v kuchyni kávu s cigaretou a vycházím do ranní tmy, kde mě čeká auto. Zase cesta, zase Ukrajina. Můžete se vydat tam, kde jste už tolikrát byli a všechno dobře znáte, a můžete si také vybrat na mapě docela nový, dosud neznámý bod. Takových míst však popravdě zůstalo málo. Pamatuju si každý výmol na každé cestě, mé tělo si zapamatovalo všechny ty příšerné silnice, takže často nadskakuje i tam, kde už cestu stihli zalátat. Brzy z tebe budu mít hemoroidy, Ukrajinu.

Ježíšovo město

Mám takové podezření, že právě teď zažíváme největší rozkvět, že jsme na vrcholu naší materialistické civilizace. Mít je důležitější než být, nebo tomu tak snad bylo vždy? Pohodlí se zase stalo nejdůležitější evropskou hodnotou. Ať se podíváte kamkoli, všude rostou kostry novostaveb, ulice jsou plné aut, pračky šetří ručky hospodyň a kosmické lodě brázdí vesmírné dálavy. Lidé chtějí víc a víc hmotných věcí. Avšak nehledě na to, kolik máme platebních karet nebo chat, to všechno jen nějaký čas užíváme, nikoli vlastníme. Ve skutečnosti nám patří jen to, co zůstane, když přijdeme o všechno včetně šatů. Totiž tělo, dokonce ani ne rozum nebo paměť. Nejsem si jistý ani, co se týče těla. Tělo shnije, jeho poslední snímky zežloutnou a vyblednou. Příslib toho pocituju už teď, když se probouzím s kocovinou. Znamky budoucího rozkladu už jsou vidět ve tváři, a ještě více se projevují tam někde uvnitř. Zůstává jen paměť, jakkoli křehce a nejistě to zní. Protože paměť, to není jen naše identita, ale to, co spojuje mě dnešního se mnou včerejším, a s tím, kým jsem byl před rokem a před deseti lety. Paměť je to, co po nás zbývá. Co nám nikoli fyzicky, ale kdesi v hlubinách kolektivního podvědomí zůstalo po předcích, to, co ospravedlňuje náš život, a především smrt. Paměť je to, co nám zůstává.

Nedávno mne rozladil jeden literárněkritický článek, ve kterém se psalo, že už prý všichni mají plné zuby těch mladých autorů s těmi nekonečnými příběhy jejich dědů a babek. Jenže předtím, než si do paměti uložíte přítomnost, si ji musíte usouvztažnit s minulostí. Šílenství vzniká tam, kde zaniká kontinuita paměti.

Co si pamatuju o dnešku, to jsem já – a co si pamatuju o včerejšku, to jsem taky já. Paměť a já je totéž. Proto musím mluvit o sobě, ale nejen o sobě. Mému dědečkovi je sedmasedmdesát. Je velmi nemocný a pořád častěji mluví o smrti. Pokaždé když přijedu z Kyjeva do Frankivsku, vypráví mi tytéž příběhy. Pokaždé jinak, po každé stručněji. Už se zredukovaly na několik vět. Víc možná podle něj nepotřebuju vědět, víc si nemám pamatovat. „Víc ti nemůžu povědět,“ říká dědeček, „protože si to už sám pořádně nepamatuju.“ Tak tedy, můj dědeček Jaroslav Lytvyn se narodil v prosinci roku 1932 ve vesnici Dubivci nedaleko města Halič. Jeho otec bojoval v první světové válce, byl vojákem rakouské armády. Když byly dědečkovi čtyři roky, jeho otec umřel na zápal plic ve stanislavské nemocnici. Na nějaké dnes směšné nemoci umřelo také několik jeho bratrů a sester. Jeho máma byla těžce nemocná a dědeček od malička hodně pracoval. Někdy se mi zdá, že ho dnes netrápí ani tak bolest, kterou mu způsobuje nemoc, ale to, že nemůže pracovat. Všechno, co vykládá dál, jsou stručné dějiny Ukrajiny v ich-formě. Polská škola a polský učitel, který nenávidí ukrajinské děti. Potom příchod „osvoboditelů“. Dědeček jim říká právě tak, „osvoboditelé“, a ačkoli nemění intonaci, stejně jsou v tom slyšet uvozovky. „V onucích, pušky přichycené drátem od telefonního vedení, všichni zmrzli a nešťastní,“ vypráví dědeček. Potom Němci. Jednou děda vylezl na karoserii důstojnického auta, aby se povozil. Mercedes prudce zabrzdil, zevnitř vyskočil Němec a začal střílet. Děda se schoval ve vysoké kukuřici. Potom si odvedli jeho sestru. V osmdesátých letech pro mě z Německa posílala pampersky. Psala, že chce přijet. Jenže to nešlo. Odmítala to pochopit a umřela uražená na dědečka. O druhé světové mluví děda jako o několika různých válkách.

„V devětatřicátém přišli Sověti, jedna,“ počítá děda, „potom Němci, dva, a potom zase Sověti, tři. Potom odboj, to máme čtyři.“ Ve čtyřiačtyřicátém, když nedaleko probíhala frontová linie, bludné kulky zabíjely chodce na ulici, a dokonce i lidi v je-

jich bytech, protože pronikaly skrz stěny. V chalupě prarodičů nocovali Němci, jeden zapomněl pušku a pak se pro ni večer vrátil. V dědečkově frankivském bytě na zdi visí fotografie jeho bratra. Často se na ten portrét dívá s neskrývanou láskou. Zabili ho v pětačtyřicátém. Prý na nějaké svatbě. Rozbili mu tenkrát hlavu a tři dny nato zemřel. Tak dědeček zůstal sám, s nemocnou maminkou a čtyřmi hektary pole. Tehdy si vzal babičku Stefu, která byla o čtyři roky starší, aby mu někdo pomáhal v hospodářství. V těch dobách nešlo o lásku, ale o život.

Právě někdy v té době končil v Haliči partyzánský odboj. Dědeček vzpomíná, jak ho, ještě jako malého chlapce, chytil u lesa oddíl příslušníků NKVD. Podle jedné verze nesl partyzánům vzkaz, podle jiné jenom šel kolem. Jejich velitel řekl: „Zabít.“ Jiný, hodnější, namítl: „K čemu plýtvat náboji, hodíme ho do Dněstru, utopí se sám.“ Dědečka shodili ze skály do víru, do toho nejsilnějšího proudu. Jenže on uměl dobře plavat, a tak se zachránil. V padesátém roce přišli partyzáni verbovat do vsi. Babička, ještě když byla naživu, mi vyprávěla, jak sebrali jejího bratra. Zarostlí chlapi se samopaly v ruce, celí od bahna, stáli na prahu chalupy a čekali, zatímco se oblékal. Chlapec popotahoval, matka tiše, tak nějak obrácená sama k sobě, aby to nebylo slyšet ve vsi, naříkala. Následujícího dne oddíl UPA¹ obklíčili vojáci NKVD. Hodně jich zabili, babiččin bratr a několik čerstvých nováčků se vzdalo. To se odehrálo na kopci, kde je dnes lom. Kolem Dubivců a tohoto lomu projíždí vlak Kyjev – Ivano-Frankivsk. A pokaždé když se dívám na ten ohlodaný kopeček s vápenatými vnitřnostmi, vidím výrostky ve vaťácích, kteří házejí na zem plastové samopaly a zvedají ruce nad hlavu. Babiččina bratra jsem viděl jen jednou. Nejdřív seděl v lágru, potom byl deset let ve vyhnanství v Kazachstánu, pak se nakonec vrátil. Zapamatoval jsem si ho v tom vaťáku, neuvěřitelně smrdutém, jako by se všechen smrad jeho nepovedeného života nalepil na ten vaťák, který si nedokázal vysvléknout.

Dědeček i babička byli tak nějak zvláště připoutaní ke svým sourozencům, dědeček k zabitému bratrovi, babička k bratrovi žijícímu. Mám pocit, že tyto vazby byly silnější než jejich vzájemný vztah, nebo dokonce než vztah k jejich k dětem. Babička, když už byla velmi nemocná, stejně na sílu přijela za svým bratrem, aby se s ním rozloučila. Právě jej odoperovali, vyndali mu polovinu vnitřností, které sežrala rakovina. Bratr seděl v letní kuchyni, v tom svém vačáku, kouřil nějaká smradlavá balená cigára a mlčky se díval do kamen. Neslyšel jsem jej říct jediné slovo. Babička si myslela, že brzo umře. Za půl roku umřela ona, a on jí ani nepřišel na pohřeb. Přežil ji o pět let. Mí prarodiče byli poslední, kdo si ještě zachoval tuto silnou haličskou spřízněnost. Babiččin bratr o ni přišel po pětadvaceti letech vyhnanství. Moje maminka a strejda, její bratr, ji ztratili dobrovolně, ve městě, stejně jako já.

Teď dědeček žije sám. Už sedmasedmdesát let samoty. Často si sedá na kuchyňský parapet a dívá se na cestu, jako by čekal, že někdo přijde. Nebo se dívá na bratrovu fotografii.

Když mu družstvo zabavilo půdu, krávu i koně, pevně se rozhodl, že uteče ze vsi do města. Ani jeden den nepracoval v kolchozu, na rozdíl od babičky, která si tam za pár drobných zničila zdraví. Dědeček neúnavně hledal práci ve městě. Vypráví, že denně chodil čtrnáct kilometrů pěšky, protože železniční most přes Dněstr byl stržený a vlak z Frankivsku jezdil jen do Jezupole. Vstával ve čtyři ráno, šel loukami, přes řeku se dostal přívozem, a to samé pak večer, když šel zpět. Žaludek sevřený křečí a v kapse skrojek chleba pro děti.

V dětství jsem téměř nezažil prázdniny na venkově. Dědečkovi se přece jen podařilo utéct z Dubivců do Frankivsku. Dokonce dostal od města garsonku v pátém patře. Chalupu, kterou postavil vlastníma rukama, prodal za pár rublů. Nějakou dobu jsme jezdívali za babiččinou rodinou, za její sestrou, tetou Zosjou. Miloval jsem ty cesty. Ráno na přeplněném nádraží děda s babičkou zdravili své známé z vesnice. Ženské se šátky na hlavách v tlustých

pletených svetrech, mužské ve zvalených modrých sakách navlečených přes svetry. Vystupovali z dieselového vlaku „Červona ruta“, který měl čtyři vagony a v nich dřevěné lavice. „A co ten a co tamta?“ ptala se ženských babička. „Slaviku,“ říkali muži dědečkovi, „ty nevíš, že Ivan umřel? A Nikola jakbysmet. I Kaska od Vasyla.“ A křížovali se. Dědeček a babička se taky křížovali a my pak nastupovali do stejného vlaku, z jakého právě vystoupili jejich někdejší sousedé. Nemiloval jsem ani tak čas strávený na venkově, jako tyto první cesty za hranice mého tehdejšího vesmíru, Ivano-Frankivsku. Přitahovaly mě zvuky nádraží a možnost uvidět prostor, který ve městě není. Ještě dnes, když jedu rychlíkem, který na žádné z těch stanic a zastávek nestaví, si je v duchu vyjmenovávám, jako bych se tak snažil v paměti oživit minulost, svou babičku, její rodiče, dědečkovy příbuzné. Uhryniv, Jamnycja, TOS, Jezupol. „Červona ruta“ se vlekla, krajina za začouzeným okénkem byla většinou smutná a šedivá, ale já se dodnes nedokážu odlepit od těch staříčkových chalup, od roklí a lesů podél kolejí. V Jezupoli vystupovala spousta lidí a vlak tu dlouho stál. Líbilo se mi místní červeno-oranžově kostkované nádraží s velkým nápisem „Žovteň“, tedy „Říjen“. Proč „Říjen“, a ne „Jezupol“, ptal jsem se, ale nikdo mi neodpovídal a všichni měli svěšené hlavy. Dokonce vyslovení jména Jezupol bylo tenkrát zločin.

Nyní se Říjen stal opět Jezupolí, Ježíšovým městem.

Jezupol ale není žádné město, nýbrž obyčejná vesnice, ačkoli velká. Ani jednou jsem v té stanici nevystoupil, i když jsem chtěl. Stejně jako už dávno nevystupuji v Dubivcích, kde se narodila moje maminka, dědeček, babička a jejich rodiče a možná rodiče jejich rodičů. A nejsem si jistý, že se tam někdy zase vypravím. Hroby dědečkových a babiččiných rodičů jistě dávno zpustly. Kříže se nachýlily k zemi, zarostly kopřivami a bodlácím. Ale i kdybych se tam neměl už nikdy podívat, tato pravlast i se svými dějinami je už uložena v mé paměti. Je to ztracená rodná Halič. Přesněji Ježíšovo město a jeho okolí.

Čas od času to vidím: mladý dědeček, ale z nějakého důvodu už plešatý, osaměle kráčí loukami. Je tma. Přichází k přivozu. Tam už postává několik lidí. Člun za pomoci lanka překonává Dněstr. Svítá. Dál jdou muži spolu, mlčky. Kouří laciná a smradlavá balená cigára. Konečně přicházejí do Října, který pro ně i nadále zůstal Ježíšovým městem. Potají se křížují a nastupují do vlaku. Je to vlak, který požívá minulost, který spojuje nespojitelné. Který může odvézt mého dědečka do Stanislavi, kde bude jako Charles Bukowski pracovat na poště, dloubat motykou do promrzlé země, do které zapustí telegrafní sloupy, nebo do Doněcku, kde bude dělat to samé. Čas ruinuje budovy a rozkládá těla. Umřeli nejen Ivan, Nykola, Kaska od Vasyla, umřela také moje babička, Stefa od Slavika, její bratr Ivan a mnoho dalších. Ježíšovo město už dávno není město, ale jen vesnice. A Ježíš tam dávno nežije. Ale ve vzpomínkách mého dědečka, stejně jako v těch mých, Ježíšovo město stále existuje. V tom městě musí žít také On.

P. S.: Dědeček umřel na Bílou sobotu roku 2010.

Cesta do nikam

Čím víc jsem toužil jet na západ, tím umanutěji mě posílali na východ, na nejzazší východ. Možná, že abych mohl pokračovat v cestě započaté mými předky, jsem se musel vrátit tam, kde ta cesta začala? Netvrdím, že se mi to nelíbilo. Byly to cesty nejen v prostoru, ale i v čase. Einstein byl bohapustý žvanil. A filadelfský experiment jen takové divadýlko pro laiky. Jediný skutečný stroj času je Ukrajina.

Je to cesta do nikam. Cesta do postkomunistického pekla.

Z Kyjeva do Doněcku je nejlepší jet poltavskou trasou. Začít Nábřežní spojkou, která vede podél Dněpru, téměř rovnoběžně s řekou, minout pláže Truchanovova ostrova a Hydroparku, pěší most, most pro metro, Patonův most, potom průmyslovou zónu a jedinou kyjevskou mamutí dálniční křižovatku, kde se dá snadno ztratit mezi jednotlivými patry. Dále Jižní most, z kterého je nejlépe vidět celá šíře řeky, paneláky charkovského sídliště a nakonec boryspilskou dálnici, a sbohem, metropole.

Dát si něco k jídlu je nejlepší v Rešetylovce, která je už před vjezdem do Poltavy. Tam stojí za to z dálnice sjet. Po Rešetylovce je nejlepší na všechno hezké zapomenout. Auto nadskakuje na výmolech. Těch, kdo jedou stejným směrem, stejně jako protijedoucích je stále méně. Míjíme pole a sem tam osamělý strom. Hodně maličkých vesnic. Ještě jednou je třeba zahrnout v Kobyljakách. To je takové typické provinční město ukrajinského vnitrozemí. Jediná hlavní ulice s řadou patrových domů. Všechno ostatní tone v sadech. Napadrť rozbitá silnice. Několik důchodců tlačících kolo. V centru kostel podobný pyramidě, jedna benzinka a jeden obchod.

Dněpropetrovská oblast mi zůstává v paměti jen proto, že jsou tu na silnici zelené značky.

Trasa mezi Dněprem, tedy městem Dněpr, a Doněckem má evropské značení. Avšak jediné, čím se liší od rozbitých ukrajinských silnic, je větší hustota dopravy.

Po Pavlohradu vám začne docházet, že jste se ocitli uprostřed kraje s hornickou minulostí. Z nekonečné roviny tu a tam vyrůstají první haldy. Velké červené kopce hornin vytěžených z hlubin. Kavárny po cestě zmizely docela, zůstaly jen kiosky, kde za tři hřivny dostanete kafe do kelímku. Večer se u nich schází místní mládež.

Jednou na zpáteční cestě jsme se u takového kiosku zastavili, abychom si koupili vodu a doplnili hladinu kofeinu. Stmívalo se a náš řidič už měl červené oči. U vchodu do kovové budky stál motocykl Jawa. Na něm se předváděl kluk v bílých teplácích, bílém tričku a bílé kšiltovce, frajersky otočené kšiltem dozadu. V pravé ruce držel láhev zteplalého piva, které pěnilo a vytékalo, levou objímal oplácanou mladici. Když se smála, do tmy svítily její přední zlaté zuby. Jiný párek se líbal hned u vchodu do kiosku. „Pojeďme odsud pryč,“ řekl chlapec na Jawě své přítelkyni. „To je můj oř, železný oř. A já jsem tvůj princ, bílý princ na krásném koni. Pojeďme, hned teď, na kraj světa.“

„A co maturita? Ještě nemám maturitu,“ bránilo se zlatozubé děvče. „Kromě toho nemáme ani love na benzin.“ Tento dialog byl pro mě také první důkaz, že rozšíření ruštiny v tomto regionu není nic víc než mýtus. Chlapec na koni, tedy na Jawě, mi byl něčím sympatický. A byl bych je zlíbal za tu směs obou jazyků, za ten suržyk. Chlapec si lokl piva a nabídl přítelkyni.

„Dál to nesnesu. Je mi tu těsno. Těsno! Uteču. S tebou, nebo sám, ale uteču.“

Dopili jsme rozpustnou kávu, vyhodili plastové kelímky na hromadu smetí v příkopě a vyrazili. Oni zůstali, stejně nehybní,

u světel pouličního stánku, na mrtvé Jawě bez kapky benzínu,
která je nikam neodveze. Přinejmenším ne té noci...

Dál na východ roste počet hald a ukrajinština mizí.

Dál je Doněck. Hornická metropole. A ještě dál je území velké
ukrajinské deprese.

Velká ukrajinská deprese

Vydat se z Doněcku směrem na východ není vůbec lehké. Město snadno vpouští dovnitř, ale nevypouští ven. Vše je tu zařízeno tak, aby člověk propadl zmatku a zabloudil. Zejména silniční ukazatele. Téměř neviditelné, časem vybělené světlé značky na modrém pozadí vedou auto do neprůjezdné industriální džungle. Nejprve však nutí řidiče odbočit z hlavní silnice, z města do vesnic, přesněji na teritoria těžařských vsí. Není nic strašnějšího než se ocitnout večer v těžařské vsi, kde je cesta samá jáma plná vody, dokonce i v obdobích sucha. Kde jsou kolem dokola jen malá tmavá okénka, nachýlené střechy a štěkot tisíce psů. Většina domů jsou skrz na skrz shnilé dřevěné chalupy, které mají místo střechy igelitovou plachtu. Tyto vsi jsou ještě starší než název Stalino, jsou tady od dob Johna Hughese². Na dvorcích tu nejsou žádné děti, jen agresivní přiopilí vyholení mladíci posedávající v sedmi- až osmičlenných skupinkách. To je ale jen periferie velkoměsta, jen příslib velké deprese dál na východ.

Dál začíná průmyslová zóna. Stovky opuštěných garáží, ještě více skladů, bez oken, bez dveří, beze střech. Nekonečné betonové stěny. Rychlost jízdy bahnem, které kdysi bývalo silnicí, je zhruba pět až deset kilometrů v hodině. Silnici neustále křížují rezavé koleje, které z jedné strany mizí v uhelné tmě těžařských vsí a z druhé v ještě rezavějších branách s rezavými zámky. V dálce se rýsují rozebrané vagony. Pochybné ukazatele vystřídá cedule inzerující výkup šrotu. Dodávky po okraj naložené starým železem těkají sem tam a rozměňují všudypřítomné bahno. Šrot tu byl a zůstává jedním z hlavních příjmů. Výmluvný je příběh

z roku 2003 nebo 2004, kdy z muzea přímo v centru Doněcku ukradli historickou lokomotivu zvanou Kukačka, odvezli ji do podobné průmyslové zóny a nechali rozřezat na šrot.

V určitou chvíli začnete pociťovat bezmoc a naděje, že odsud někdy vybědnete, vás nadobro opouští. Silnice dělá nepřírozené klikyháky, na deset zatáček doprava se objeví vždy jedna doleva. Máte pocit, že jste tu už byli a že jezdíte pořád dokola. Mapy nepomáhají, protože cesty, po kterých jedete, v nich vůbec nejsou značené. Ocitáte se v paralelním světě, z kterého není cesty ven.

Ráno je všechno mnohem jednodušší. Dokonce ani haldy hlusiny nevypadají děsivě. Naopak, působí jako ozvěna jakéhosi neznámého majestátu.

Silnice na východ je prázdná. Dvě tři auta na sto kilometrů. Není na tom ostatně nic divného. Na cestě z Doněcku do Sněžného jsem napočítal dvě nebo tři benzinky. Jen jedna z nich byla funkční a jakž takž udržovaná. Ostatní vypadají stejně, jako vypadaly v šedesátých, či dokonce padesátých letech minulého století. Cihlová budka. Štěrka místo asfaltu na příjezdové cestě. Dva stojany, kdysi natřené na červeno. Žádný měřič benzínu, žádný ceník. Ve stínu budky v koženkovém křesle odpočívá asi tak osmdesátiletý dědek. Má husté šedivé vousy, kostkovanou košili. Prohlíží si obrazce křečových žil na svých nohou.

„Benzin máme,“ upřesňuje, „92oktanový za osm hřiven. Ale diesel ne, už je to rok, co ho dodali naposled.“

Benzin mají, pravda nikoli v čerpadle, nýbrž v kanystru. Stařík podává kanystr, z kterého odkapává palivo, a přitom lačně potahuje ze své cigarety.

Hned za makijevskými paneláky se krajina mění, stepní rovinu střídají kopce. Jsou složité členěné a připomínají povrchový důl. Před námi je Doněcká vysočina.

Nalevo od cesty je Zuhres. První depresivní místo. Zuhres, To rez, dokonce i názvy těch měst jsou jakoby mrtvé. Kde by se tu taky vzal život? Zuhres leží v dolině. Totožné paneláky, jeden jako

druhý, jakoby strachy schoulené k sobě, a na kopci komíny tepelných elektráren, z kterých se valí šedý kouř. Nic víc.

Depresivní místa ztělesňují krach industriální civilizace. Smrt strojů. Konec modernismu. Nemožnost a apriorní neschopnost lidstva uzpůsobit svět svým představám. Evropa a Amerika na to přišly ve druhé polovině 20. století, doněčtí domorodci to nepochopili dodnes. Z posledních sil se chytají starého života. Blouzní za minulostí. Dokladem toho je spousta rudých praporů a symbolů SSSR.

Starší buclatá paní ekoložka nás zve na návštěvu. Nežije sama, ale se zvířaty. Několik koček (které jsem nedokázal ani spočítat), pes, andulka, kanárek a rybičky. Byt je i tak příliš velký. Spousta koberců a starého sovětského nábytku. Dokonce tu má i klavír. Teď by to všechno s radostí vyměnila za hotovost, ale podobné harmpádí tu nikdo nepotřebuje. Přípravuje nám pohoštění. Mazlavý chleba, majonéza, salám s výstižným názvem „hornický“, páchnoucí a chutnající po uhlí.

Toto místo nemělo nikdy vzniknout. Toto místo nevzniklo. Kdysi tu byla kozácká ves Zujivka. Jezdili se sem zotavovat tuberkulózní pacienti. Byly tu lázně a lyžařské středisko (sic!). Ještě nedávno tomuto místu říkali Doněcké Švýcarsko.

První řadu elektráren vybudovali ve třicátých letech. *Zujivská státní regionální elektrárna*. Zkráceně rusky ZuHRES. Pak další, následně ještě nějaký metalurgický závod. Ale v polovině devadesátých let začal Zuhres vymírat. Doslova. Na jednom z pahorků, z něhož je dobře vidět celé město se všemi jeho komíny, je hřbitov. Komíny a kříže. Hodně nových křížů. Procházíte jejich řadami a díváte se na roky narození a úmrtí, počítáte průměrný věk jejich obyvatel. 45, 39, 55, 59, 25, 28, 33, 34. Málokdo se tu dožije šedesáti.

Od počátku devadesátých let do začátku nového tisíciletí počet obyvatel Zuhresu klesl o polovinu. Na sto tisíc.

Nyní se téměř každý Zuhresovan považuje za ekologa. Ta část obyvatel, která je aktivní a jakž takž zdravá, postává před admini-

strativními budovami v centru Zujivky. Několik mužů, bývalých vojáků z Afghánistánu, si vzalo khaki kalhoty a bundy a bojují za Zujivský chráněný krajinný park. Doufají, že se jim podaří aspoň něco zachránit před šedivým dýmem.

Ze všech sil vystupují proti otevření nového úseku továrny na vanad. Myslí si, že se v ní po nocích vaří podezřelé lektvary. Každá místní důchodkyně, která se v létě vyhřívá na lavičce před svým panelákem a drbe se sousedkami, vám bez zaváhání poví všechno o škodlivém vlivu vanadu a titanu na lidský organismus. Před radnicí postávají menší skupinky. Dva ekologové v khaki si myslí, že vedou válku a že v ní zvítězí. Z kanceláří vybíhají úředníci s aktovkami v laciných oblecích a ženou se někam dál, aniž by si jich všímali. Skáčou do svých starých aut a přitom něco brebentí lámanou ruštinou do mobilů z druhé ruky.

Jeden z postarších úředníků se přece jen zastavuje a nabízí ekologům smír.

„No ták, chlapi, pojďme žít v míru! Máme tu nezaměstnanost. A my jen vytváříme nová pracovní místa!“

„K čemu nám budou v hrobě vaše nová pracovní místa! Léky jsou dnes tak drahé, že na ně lidem nestačí výplata!“ křičí na úředníka plešatý chlap v khaki, ale ten neslyší, protože právě třísknul dvířky své sovětské Volhy.

V noci, dokonce i za největších veder, tu nadoraz zavírají okna. Ale ani zavřená okna neochrání před štiplavým zápachem a dusnem. Místo aby spali nebo se modlili, Zuhresované celou noc prokašlou.

Žluté autobusy s černými smutečními pruhy na bocích, které se za SSSR používaly jako pohřebáky, těkají sem a tam zaživa pohřbeným městem a hledají mladé mrtvolky, které taktak stačí převážet na nová sídliště.

Za špatného počasí tone Zuhres v šedém kouři jako v mlze.

Ale ani to ještě není konec deprese, je to jen její začátek.

Šachtarsk, Torez a Sněžné umřely, když zavřeli doly. Všichni,

kdo jsou toho ještě aspoň trochu schopni, odtud utíkají do Doněcku. S ranci, do kterých si balí nejdůležitější věci, bez peněz, bez naděje, že si najdou práci. Jdou podél silnice, ty nejmenší děti nesou v náručí, a čas od času se ohlížejí, jestli je někdo nesveze. Kolem je ticho.

Z nekonečného pustého pole porostlého plevem ční haldy hlušiny. Rezavé kužely vyrovnané do řady. Jeden, druhý, třetí. Nevím proč, ale připomínají mi obrovská mravenišť. Po úbočích se pohybují malé figurky. Zblízka se proměňují v lidi. Nejčastěji v muže, ale jsou tu i ženy. V rukou mají lopaty a kbelíky, lezou nahoru po syčkém povrchu, sjíždějí dolů spolu s kameny a kusy hornin.

Čas od času se zastavují, čmuchají. V některých místech začínají kopat.

V sovětských dobách se příliš nešetřilo. Spolu s hlušinou se vyhazovalo také velké množství uhlí. Nyní, hlavně na podzim, se hodí. Většina vesnic tu vůbec nemá zavedený plyn, všechno je na uhlí. Kromě toho je tady uhlí také hlavní měnou. Jeden kbelík uhlí stojí asi pět hriven. Když má člověk štěstí a dost sil, za jeden den si vydělá na dvě tři piva. Nebo dokonce na láhev něčeho ostřejšího.

Vodka je tu velmi laciná. Ale má odpornou pachut'. Vodka obecně nechutná nijak dobře, ale tady se vůbec nedá pít. Hned po prvním loku má člověk nucení na zvracení. Organismus protestuje proti specifickému zápachu, pachu smrdutého technického lihu, proti pálení z uhlí.

Sněžné je město. Přinejmenším na mapě tak vypadá. Ale po příjezdu sem se člověk ocitá v nepřehledné zmeti propadajících se uliček, jejichž povrch tvoří asfalt, ale uhlí. Není tu žádná zděná budova, dokonce ani žádný patrový dům. Samé dřevěné chalupy a nízké, k zemi přimáčkuté chatky. Žádný strom. Na periferii této periferie žije osamělá starší žena. U ní na dvorku se v klubku válí kocour a pes, rvou si navzájem chlupy. Žena si

jich nevyšímá. Ukazuje nám papír velikosti A4. Je na něm portrét mladého muže. Výrazné rty, kudrnaté vlasy. Je to její syn. A je tomu přesně rok, co umřel. Nejdřív zemřel manžel. To už je dávno. V dole. Otrávil se metanem. Ale muže jí není líto. Byl to ochlasta a rváč. Ale syna ano. Syn nepil a měl ji rád. Taky pracoval v dole. A když důl zavřeli, šel na *kopanku*. Kopanka, to je taková šachta, díra, nora. V kopance místní dokážou těžít uhlí. Kopankám se říká také *doury*. Některé leží přímo nám pod nohama, ne víc než deset metrů pod zemí. A oni v nich hrabou, hrabou, hrabou v naději, že narazí na své černé zlato. Lozí v nich v podřepu. Beze světla a beze vzduchu. Bez jakýchkoli bezpečnostních opatření. Když někdo najde uhlí pod vlastní chalupou, zaplatí úřadům desátke a zbytek je jeho. Ostatní kopanky jsou soukromé. Za tunu uhlí platí soukromníci horníkům pár hřiven.

Její syn nejdřív pracoval spolu s parťákem pod jejich chalupou. Potom šel k soukromníkovi. Pracoval navečer a v noci, protože přes den šachty hlídá policie. A jednoho rána se nevrátil. Jak zemřel, to jí nikdo neřekl. Neví, jestli se udusil plynem nebo se přihodilo nějaké jiné neštěstí.

Na každém dvorku tu mají svůj vlastní tunel do podzemí. Černou díru. Silnice je tu plná prasklin a děr. Najednou začínám cítit, že se země pode mnou chvěje, protože je skrz naskrz provrtaná tunely. Celým bludištěm tunelů. Kluk, který vlezl do sklepa na jednom konci vesnice, vyleze za chvíli na jiném, asi tak o sto metrů dál s pytlek uhlí v podpaží.

Jiná žena mě táhne za ruku a ukazuje mi jedinou stěnu své letní kuchyňky. Zbytek se zřítíl.

„Už se bojím jít spát,“ svěřuje se mi. „Ještě trochu a všichni jsme pod zemí.“

Uhlí na korby nákladáků nakládají kluci. Je jim kolem třinácti až patnácti let. Všichni jsou černí. Žádný z nich nechodí do školy. Ruce mají sedřené do krve, ale krev mají taky černou. Jen bělma mají bílá. A červené rty. Pomalu se z nich stávají ne-

gři. Není to příliš korektní poznámka, ale o jakou korektnost tu, sakra, může jít?

Nikdo s námi nechce mluvit. Všichni mají strach. Když vidí cizince, koukají, aby se co nejdřív rozutekli. Zalézají do svých děr jako švábi a zavírají dveře na všechny zámky.

Některé kopanky jsou raženy vodorovně, jiné kolmo. Jako studny. Dva muži otáčejí hřídeli a vytahují zpod země svůj černý chléb, kýbl za kýblem. Jiní dva mezitím kutají pod zemí.

Kolem dokola jsou pole, ale nikdo se o ně nestará. Tak vysoký a věčný plevel jsem ještě nikde nikdy nespatriil. Tato země rodí jen uhlí.

Byl jsem tam v letech 2004, 2005 a 2006. Možná že dnes už to místo neexistuje. Možná se propadlo pod zem a žije si tam dál ve věčné tmě. Nevím.

Velké kopanky leží za městem, aby nebyly tak na očích. Jsou to dřevěné boudy s igelitem místo dveří. Uprostřed mají díru. Do díry vedou dřevěné koleje, na kterých stojí vozík na uhlí. Jak hluboko a daleko směřuje tunel a jestli je někdo dole, těžko říct. Je možné, že tu už žádné uhlí není. Podobných tunelů jsou kolem stovky. Vedle jednoho z nich sedí skupinka neoholených mladých mužů s černými těly a tvářemi. Pijí kořalku. Tu odporou kořalku, která se pít nedá. Ale oni ji do sebe lijí z cínových plecháčků jako vodu. Jejich těla tomu jedu přivykla, dokážou jí dokonce zahnat žízeň. Oči mají náhle skleněné a plné zloby, jsou připraveni vrhnout se na nás a prorazit nám svými krumpáči lebky, rozbít světla a skla v našem autě. Jsou našťvaní, uhelná kořalka jim napovídá, že tu je něco špatně, že se děje nějaká krivda, že jejich život mohl dopadnout úplně jinak, kdyby se narodili v jinou dobu nebo třeba na jiném místě. Dobře ustrojení sytí lidé s bílými rukama a bílými tvářemi a navíc v novém autě jen potvrzují jejich domněnky o existenci jiného světa. A všechna jejich bolest, všechen jejich žal a sebelítost náhle vzkypí v jejich zamlžených mozcích v podobě tupé zloby vůči tomu jinému, nespravedlivému světu. My jej ztělesňujeme. A oni jsou připraveni nás

zničit. Sahají po svých krumpáčích a v těsné řadě se k nám blíží. Tak ať! Když lepší svět existuje, a oni nemůžou být jeho součástí, raději jej zničí, ať jim to není líto.

Myslím, že čas od času tito podzemní krtci vidí projevy jiného, sytého, ba dokonce přesyceného světa. Když si majitel šachty přijíždí pro uhlí. Se svými zlatými hodinkami za několik tisíc dolarů na zápěstí. Tak rádi by jej praštili motykou, ale nemůžou. Nehledě na litry vypité kořalky, nemůžou. Ruce je neposlouchají. Protože vědí, že ten zlý lakomý chlap v havajské košili jim výměnou za uhlí dá pomačkané bankovky, za které se dá koupit kořalka, chleba, konzervy, majonéza a „hornický“ salám. Všechno, co tu mají v krámě. Všechno, co potřebují. A když ho zabijí, tak na jejich místo přijdou jiní, mladší. A oni skončí ve vězení a místo toho chlapa přijde taky jiný, mladší, a bude dávat bankovky jiným, mladším. To dokázali pochopit. Proto skřípají zuby, dál dlabou do země a nenávidí lidi v autě.

V Torezu mají centrum, dokonce náměstí, které je ve dne v noci prázdné. Z asfaltu raší tráva. Na jedné z fasád visí obrovské mechanické hodiny, které se zastavily už před lety. Ukazují buď pravé poledne, nebo půlnoc. Ale existence tohoto prázdného středu depresi nijak neuменьšuje.

Šachtarsk stejně jako Sněžné, na rozdíl od Torezu, žádné centrum nemá. Je to svět sám o sobě, velmi vzdálený jakémukoli středu civilizace. Je to okraj světa. Leží dvacet nebo třicet kilometrů od Ruska, pokud přistoupíme na to, že Rusko existuje. Je tu však městská zeleň, ztrouchnivěle vysokánské topoly. Čas od času některý z nich spadne.

Po obou stranách silnice stojí těsně jeden vedle druhého kostry jednopatrových domů. Vypadají jako kostry mamutů. V těchto budovách kdysi žili horníci se svými rodinami. Žili v maličkých pokojících, se společnou kuchyní, společným záchodem a, v lepším případě, také společnou koupelnou. Na šňůrách na dvorku sušily jejich ženy prádlo. Jejich děti tam skákaly panáka. Teď tu

není nic. Uprostřed trosek domů chodí nějací lidé, vytrhávají z podlah poslední prkna a vytahují poslední střepy z oken. Úpadek pokračuje. Odehrává se tu jakási kompenzace: kdysi, za sovětských časů se lidé k věcem chovali nedbale a neuctivě, nyní má každý kousek haraburdí cenu.

Zůstal stát jen jeden poslední dům. Právě jej rozebírají. Na troskách pracuje celá početná rodina, asi tak deset lidí, počínaje starým dědou a konče malými vnuky. Odlamují cihly, vytrhávají podlahy, vytahují hřebíky. Všechno to úhledně vrší do přívěsu za staříčkým pomačkaným autem. Prázdnou ulicí právě jde jejich konkurent, fousatý dědek s rachotícím vozíkem. Na vozíku si veze kusy nějakého starého železa. Když spatří poklad v podobě nerozebraného domu, začne slintat závistí. Velké množství soupeřů ho vůbec neděsí. Vrhá se na ně s obviněními a nadávkami. Nadává jim do mrchožroutů a supů. Kojotů. Šakalů. Hyen. Adamsova rodinka, aniž při tom přeruší práci, mu repliky vrací. Dědek s vozíkem si nachází místečko nedaleko nich a pouští se do rozebírání, proklínaje při tom všechny, kdo zničili velkou a mohutnou říši. Vydlobává cihly, hází na svůj vozík kusy šrotu, vyhrožuje všem policií. Práce kypí, všichni se do pasu svlékají. Dokonce i ženy zůstávají jen v béžových podprsenkách nadměrných velikostí.

A v tu chvíli se z útrob domu ozve nárek, spíš zvířecí než lidský. V otvoru po rozebraných dveřích se objeví opuchlá žena.

„Já tu bydlím,“ říká, „to je můj dům.“

Už nevím, jak se jmenovala. Má to nějaký význam? Mrchožrouti (kojoti, šakalové, hyeny) se na okamžik zastavují, ale vzápětí se vrací ke své práci. Žena nás zve dál. Vede nás chodbou bez podlahy a stropu do zákoutí napěchovaného haraburdím. V jejím pokojíku se ještě uchovaly dveře. Je tu dokonce strop. Sklo v okně je pryč, místo něj igelit. V pokoji stojí postel, stůl a skříň. Ve skříni visí dvoje staré šaty a župan. Svetr a nějaký vačák. Gumáky, polobotky a pantofle. Na stole stojí sklenice, vaříč a nakousnutý bochník chleba.

„Pracuju v továrně na transformátory,“ říká žena. „Na směny. Dva dny tam, tři dny tady. Záchod nemám. Jak se meju? No jak asi, leju si sem vodu a šplouchám ji na sebe. No sem do lavoru. Teď odpojili elektrinu, to už je horší. V zimě? Nevím. Zimy je třeba se dožít.“

Je těžké odhadnout, jak je stará. Může jí být čtyřicet, padesát nebo třeba sto. Obličej má opuchlý. Nejspíš od alkoholu. Ale je také zřejmé, že nepije pořád a taky nijak zvlášť moc.

Zvenku jsou slyšet rány. Rozebírání domu pokračuje.

Žena vyčerpaně uléhá do postele a otáčí se ke zdi. Je jí jedno, že tu někdo je. Její dům přestal být domovem, přestal být domem, doslova. Brzy už tu nebudou stěny ani střecha. A jí je jedno, jestli na ni bude zvenku vidět, nebo ne.

Ale ani to ještě není konec deprese. Protože deprese nemá konec.

Nejhorší je to tu během horkých dnů koncem srpna. Když věje řehavý vítr od východu. Odtamtud, kde podle mapy leží Rusko. Ale tato místa jsou dokladem toho, že mapám není radno příliš věřit.

Vítr přináší pocit bezvýchodnosti a tupé agrese.

Tento svět zřejmě nemá naději na záchranu. Aby se mohl znovuzrodit, musí zahynout.